

IN MARGINE

DE JAPANSE WATTEN VAN CONSTANTIJN HUYGENS

Wybe KUITERT

Abstract – The versatile and complex works of poet and state adviser Constantijn Huygens show a few instances of perceptions of Japan. Intriguing is his epigram ‘Iaponsche Trijn’ [Japanese Kitty] that at a closer look indicates how well-informed he actually was about this far away country on the other side of the globe. The poem is also one of the first sources that contain a new Dutch word *watten* for cotton wool and leads, within a wider context of the Dutch and Paris’ circles around Huygens, to clear evidence of the Japanese origin of the word *watten* itself.

De brede interesse van Constantijn Huygens is welbekend en spreekt uit zijn cultureel zo rijke levensstijl, om nog maar te zwijgen van de veelkleurigheid van zijn uitgebreide oeuvre. In zijn werk stuiten we een paar keer op percepties van Japan. Intrigerend is het epigram ‘Iaponsche Trijn’ van 1656 dat bij een nadere analyse laat zien hoezeer Huygens op de hoogte was van het verre land aan de andere zijde van de aardbol. Het gedichtje is een van de eerste bronnen die het Nederlandse woord ‘watten’ bevat en leidt in een bredere context van de Hollandse en Parijse kringen rond Huygens tot duidelijk bewijs voor de Japanse herkomst van het woord.

Iaponsche Trijn

’Kgelijck Trijn bij Iaponsche watten:
De reden, duncktm’, is wel te vatten,
’Tzij bij de deughd, of by ’tgewicht:
Want Trijn en watten zijn heel warmpies en heel licht.¹

Net als de andere korte gedichten van Huygens spoort ook ‘Iaponsche Trijn’ vlotjes door de regels. Trijn en watten worden opgeroepen, in associatie

* De auteur is verbonden aan de Seoul National University, Korea. Het onderwerp voor deze bijdrage kwam in beeld bij een onderzoek naar de uitwisseling van gedachtengoed tussen Europa en Japan in de tuinkunst in de zeventiende eeuw, een onderzoek mogelijk gemaakt door het International Research Center for Japanese Studies in Kyoto, Japan.

¹ Worp 1895, 296. Het handschrift van ‘Iaponsche Trijn’, gedateerd 29 januari 1656, vermeldt geen titel; deze wordt ontleend aan Huygens’ *Koren-bloemen* (Amsterdam, Adriaen Vlack, 1672), boek 2, 252 waar het epigram deze titel heeft.

samengebracht en staan compact en strak in het ritme van het puntedicht, terwijl Huygens de lezer toch een hele reeks gevoelens meegeeft. Een fictieve Trijn figureert vele malen in Huygens' werken, zoals bijvoorbeeld in *Trijntje Cornelis* dat in 1653, een paar jaar eerder, uitkwam. Het is een komedie die speelt in Antwerpen. De hoofdpersoon Trijntje is de tegenspeler van een lichte vrouw die een gemene streek uithaalt, terwijl slachtoffer Trijntje eerlijk is, maar eenvoudigweg te goed van vertrouwen. In het dichtwerk van Huygens vinden we meermaals een verdichte Trijn, Tryn, of Cathrijn, soms als een wat onbenullig karakter als in de komedie, maar meestal als een typetje van licht allooi, ruzieachtig, met vals opgemaakte schoonheid, of zelfs heimelijk zwanger van een ander bij haar bruiloft.² 'Iaponsche Trijn' is anders van toon. Het 'warmpjes en heel licht' maakt het gedicht tot een vriendelijke en ruimhartige ode aan een vrouw die niet te bekritisieren is, maar te waarderen om haar lichte zeden. In het korte gedichtje zet Huygens zijn beeld van Trijn op zijn kop. De Japanse hoer is niet slecht of onbetrouwbaar. Hoe zit dat precies?

Huygens' woorden volgen het beeld dat men in die tijd van Japan had.³ Paradoxaal als alles van dit verre land was ook de reputatie van de vrouwen van Japan: gracieus en delicaat, maar haast fameus op een pikante manier immoreel. Het was een van de denkbeelden die Europeanen koesterden over het verre land en zijn zeden en gewoonten, sinds de ervaren Japan-reiziger en Portugese Jezuïet Luís Fróis (1532-1597) deze in meer dan zeshonderd contradicties beschreven had.⁴ De antipoden, aan de andere zijde van de wereldbol waren zo vreemd dat ze vanzelfsprekend haast en slechts in tegenstelling tot Europa, als paradoxaal begrepen konden worden.

Van deze Japan-perceptie vinden we nog een paar aanwijzingen in Huygens' *Hofwijck*, uitgegeven in 1653. Het hofdicht is een complex verslag van de gedachten en associaties die zijn gelijknamige tuin oproept en kent maar liefst meer dan 2800 alexandrijnen. Het blakke vlak van de vijver rond zijn huis – het moet een windstille dag zijn – geeft de vreugde van het spiegelbeeld; alles wordt gratis en voor niks verdubbeld: het huis verschijnt twee maal en de bomen staan spiegelbeeldig als antipoden met de voeten tegen elkaar:

'K sie boomen voet aen voet, 'k sie menschen met de voeten,
En sonder struijckelen, malkanderen ontmoeten,

² Hüskens 1987, 232 meldt dat 57 van Huygens' epigrammen de naam 'Trijn' bevatten, en poneert Trijntje Cornelis als typetje met wankelbaar gemoed in zaken van geloof in de context van Huygens' pennestrijd met Tesselschade Visscher.

³ Een inleidend artikel over het beeld van Japan is Littlewood 2007.

⁴ Schütte 1955 geeft de tekst van Fróis in het Portugees met een vertaling in het Duits; een Franse vertaling is Garcia 1993. Fróis' *Historia* (Wicki 1976-1984) werd een standaardwerk waarnaar Montanus (1669) vaak verwijst.

'K sie, of ick meen te sien, de weder-zij van 't Rond,
Als of ick in Japan aen geen' zij Banda stond.⁵

De spiegeling toont het tegenovergestelde. Het eiland Banda in Oost-Indië is al erg ver weg maar Japan nog veel verder. In de uitgebreide beschouwingen over de technische uitwerking en invulling van Huygens' eigen tuinontwerp komt het land der paradoxen opnieuw naar voren. Hoewel strak volgens proporties van Vitruvius aangelegd, wordt zijn renaissancistisch idee van de tuin doorkruist door de onregelmatigheid van de wilde groei van de bomen die hij geplant heeft. Gemoedelijk moet de planter toegeven dat zijn plantsoen zich niet laat voegen in het strakke patroon van maten en proporties. Het is een observatie die hij vat met een beeld uit Japan, de 'Japonschen Rock':

En, als ick oversloegh waer sulcken stell op trock,
Soo viel ick op 't on-eens van een' Japonschen Rock,
Op 't onbegrijpelijk vandie verwerdte plecken,
Die 't kleedsel voor cieraet en mij voor onlust strecken.⁶

Het beeld van de weelderige groei van bomen die zich over het water buigen, zoals tekeningen van Huygens' zonen laten zien, trekt niet naar de uitgebreid bezongen harmonie van strakke proporties volgens Vitruvius.⁷ Het zijn verwarde plekken die weliswaar oppervlakkig tot sieraad strekken, maar als 't *on-eens* niet passen in het formele denkraam van de beschouwer.

De eerste Japanse rokken die naar de Lage Landen kwamen, waren persoonlijke geschenken van de *shogun* zelf.⁸ Deze erfelijke en feitelijke heerser van het Japanse rijk was op zijn beurt al vereerd met bijzondere kledingstukken uit het hele handelsgebied van de Nederlandse Verenigde Oost-Indische Compagnie. Ervaren Japanspecialisten in familiekringen van Huygens waren Jacques Specx (1589?-na 1647) en François Caron (1600?-1673).⁹ Beiden hadden gediend als

⁵ Van Strien 2008, I, 102, v. 2725-2728.

⁶ Van Strien 2008, I, 53, v. 991-994.

⁷ Tekening in kleur door Huygens's zoon Christiaan in de bibliotheek van de Universiteit van Leiden, ms. HUG 14, fol. 5r en een gewassen pentekening door Constantijn Jr. (ca. 1660) te zien in Van Strien 2008, II, Dl. 3, 233.

⁸ Zie bijvoorbeeld *Dagregisters* 1974, 244: twintig Japanse rokken ontvangen in naam van de shogun in 1635. Nog eens twintig in januari 1636 (p 156). In 1650 nog eens dertig stuks als persoonlijk geschenk direct van de shogun (421). In januari 1654 nog eens dertig stuks van de shogun, alsmede diverse als persoonlijk geschenk (708).

⁹ Specx was in Japan van 1609 tot 1612 en voor een tweede maal van 1614 tot 1621; hij had een dochter met zijn Japanse vrouw. Specx' jaar van overlijden is op 'na 1647' gesteld met een brief van 11 mei van dat jaar waarin Specx Huygens bedankt voor het sturen van een werk; zie Archief DiEP Dordrecht 1501-2000. Specx hertrouwde met Magdalena Doublet,

opperhoofd van de VOC factorij in Japan en er is weinig twijfel dat ze Japanse rokken aan Huygens getoond, en misschien ook gegeven of verkocht hebben. De vroege importrokken moeten van eigentijds Japans ontwerp geweest zijn waarin niet-symmetrische patronen met grote gebaren op de symmetrische velden van de gesneden zijde gelegd zijn.¹⁰ Vandaar het beeld van Huygens: de onregelmaat van de natuurlijke groei manifesteert zich op de Vitruviaans rechthoekige bedden, geometrisch uitgegraven in de zachte moerasgrond langs de Vliet, net zoals stukken stof geometrisch uit een nieuwe rol laken gesneden zijn.¹¹

Asymmetrie in ontwerp van de Japanse rok spreekt ook uit de afbeeldingen van welgeklede vrouwen onder parasol op geïmporteerde porseleinen borden, of uit de monografie van Montanus uit 1669 over Japan. Deze studieuze dominee uit Culemborg brengt zijn idee over asymmetrie in ontwerp en snit van de rok in verband met lichte zeden als hij over de Japanse hoeren schrijft:

De vrouwen droegen Japansche rokken, die verre achter na sleepten: voor de borst diervoegen over malkander gevouwen, dat de teepels tusschen d'omslagen bloot stonden. Om de middel was een breede gordel, vol bloemen. De mouwen ruim en wijd vertoonden onder de rechter arm doorsneede onder-mouwen, welke bij de linker mouw boven door-staeken [...] Zy noodigen de voor-by-gangers tot een goed onthael en pleegen van vleeschelijke wellust, voor geringe prijs (Montanus 1669, 321).

Natuurlijk speelt Montanus op het gemoed van zijn welwillende Hollandse lezers, maar van betekenis is toch de asymmetrie die ook spreekt uit de afbeelding die bij zijn verhaal gaat, waar overigens geen tepels te zien zijn, maar wel een Japanse kimono in een ontwerp typisch voor die tijd.¹² Het is niet het ondergoed dat door de bovenstof steekt, maar het zijn vlakken in een *tie-and-dye*-techniek die in het midden van de zeventiende eeuw in Japan gewild was, inderdaad slechts op een schouder, terwijl het patroon aan de andere zijde juist onder de oksel doorloopt en de stof op de schouder blank laat. De rest van kleurig ontwerp op dit soort kimono's is een vrije invulling met bloemen of andere herkenbare motieven steeds met literaire verwijzingen, in de afbeelding van Montanus weggelaten.¹³ [afb.1]

een tante van de echtgenoot van Huygens' dochter Susanna. Caron was in Japan van 1619 tot 1641 en had vijf kinderen met zijn Japanse vrouw. Caron hertrouwde in 1644 met Constantia Boudaen, haar moeder was een nicht van Constantijn Huygens.

¹⁰ Vanaf 1642 werden Japanse rokken in een enkele kleur vervaardigd, aangepast aan de vraag; zie bijvoorbeeld *Dagregisters* 1987, 181.

¹¹ Zie Kuitert 2013.

¹² Montanus 1669, 321.

¹³ Over de literaire verwijzingen in zeventiende-eeuwse kimono's en de rol die Huygens speelde in het Europese debat over deze esthetiek, zie Kuitert 2014, 88.

Afbeelding 1: 'Japanse hoer' in een typisch zeventiende eeuwse *kosode* kimono. Linkerschouder en rechteronderarm van het gewaad zijn, net als de rand bij het linkerbeen in *shibori* techniek (Montanus 1669).

Japanse rokken werden een gewild modeartikel in Amsterdam en andere steden met VOC-aandeelhouders.¹⁴ We mogen veronderstellen dat het een gewaagd statement van wereldsheid was, niet in het minst door de promoties van Huygens zelf. Hij schonk er zelfs twee aan Anna van Oostenrijk in Parijs, de weduwe van Lodewijk de Dertiende, en regentes voor de Veertiende.¹⁵ Uit de briefwisseling van Huygens blijkt dat hij op de hoogte gehouden werd van de situatie in magazijnen van de VOC in Amsterdam waar de Japanse rokken binnenkwamen. In dit centrum van de wereldhandel was ook zijn goede vriend en opperstalmeester aan het hof van de Franse koning, Henri van Beringen (1603-1692) op zoek naar dergelijke exotica.¹⁶

¹⁴ Zie uitgebreid Lubberhuizen-Van Gelder 1947.

¹⁵ Worp 1894, 119-120, 18 januari 1647. Een andere grote dame *Béatrix de Cusance*, de hertogin van Lotharingen (1614-1663) bestelde een Japanse rok via Huygens; zie bijvoorbeeld haar brieven van 2 oktober en 10 november 1652 (CKCC huyg001/5246 en huyg001/5252). De hele set brieven, ook over details van de rok te vinden op <http://www.historici.nl/>.

¹⁶ In een brief aan Huygens van 24 september 1645, vertelt Johan de Knuijt dat hij gisteren de pakhuizen van de VOC in Amsterdam bezocht, maar dat er nu geen 'Japansche

In de tijd waarin Huygens zijn *Hofwijck* en 'Iaponsche Trijn' schrijft, moet hij al in het bezit geweest zijn van een of meerdere Japanse rokken. Zijn waardering voor het kledingstuk blijkt uit een brief aan Henri waarin hij het volgende meegeeft aan de geadresseerde die op het punt staat het huwelijk aan te gaan met een jonge vrouw. Huygens wenst:

Que sa douce chaleur vous flatte et resjouisse,
 Que commode, que souple elle vous obeisse,
 Qu'elle ne pese pas sur vos bras; tout de bon,
 Qu'elle vous serve en tout de robe de Japon,
 qui est des plus agreables meubles que je cognoisse et à qui pourroit se
 donner carriere au chant nuptial. La comparaison en seroit plaisante en
 divers esgards, n'y en eust que celle cy, que l'entrée en est un peu difficile
 et la sortie aysée, aveq d'autres remarques d'importance que nous laissons
 [laissons] à la discretion du benevole lecteur.¹⁷

Het comfortabele van de Japanse rok werd bepaald door de soepele zijde en niet in de laatste plaats door de voering van watten. Ook deze watten kwamen uit Japan en wel in twee soorten: de beste, gemaakt van de cocons van de zijderups, en de minder gewaardeerde van de katoenplant. Vervuilde of beschadigde cocons van de zijderups, die niet tot draad gesponnen konden worden, werden gewassen, opgespannen, en opgeklopt tot lichte watten; het was vanouds een bijproduct dat slechts op kleine schaal verhandeld werd. Vanaf de zestiende eeuw werd ook de katoenplant in Japan steeds meer verbouwd. Het katoen kon op grote schaal en beduidend goedkoper geproduceerd worden dan de zijden watten en met de expansie van de bevolking en de economie in de zeventiende eeuw werd het merendeel van de watten van katoenpluis gemaakt. Rond de dichtbevolkte steden werd uiteindelijk op meer dan de helft van het landbouwareaal katoen verbouwd.¹⁸ Maar in vergelijking met de zijdewatten waren de plantaardige watten zwaar, en minder ademend bij het dragen. Voor de Japanse rokken van de VOC waren toch de echte, lichte, zijden watten vereist. En met een groeiende industrie van rokken, gemaakt of vermaakt in de Lage Landen zelf, werden deze watten ook apart besteld en ingevoerd, in de bronnen vaak nadrukkelijk met de toevoeging dat de watten van zijde moesten zijn. In 1658 bijvoorbeeld, werden honderd

rokken' of andere uitheemse stoffen en tapijten zijn; de volgende gelegenheid zou het komende voorjaar in maart zijn. 'De heer van Beringhen was hier gekomen met hetzelfde doel, ter wille van zijne broeders'; zie Worp 1915, 213-214, No. 4127.

¹⁷ Uit een brief gedateerd 1 januari 1646, een van de meer dan veertig bewaard gebleven brieven van Huygens aan Henri de Beringhen die trouwde met Anne du Blé; zie Worp 1915, 267-269, No. 4235.

¹⁸ Ukita 1956 gebaseerd op statistieken uit de eerste jaren van de Meiji-tijd (1868-1912).

Japanse *comptoirs* (lakkabinetten) besteld die gevuld moesten zijn ‘met schoone zyde watten, die wel begeert zijn’.¹⁹

Overigens, net als bij Huygens’ Trijn werden watten ook in Japan geassocieerd met lichte zeden, leidende tot bijbehorend woordgebruik. Het verwerken van katoenpluis of zijdecocons was niet moeilijk en werd door nauwelijks betaalde, ongeschoolden verricht. [afb.2] Vrouwen die de watten opklopten en er de voering van kledingstukken of mutsen mee vulden, hadden veelal bijverdiensten in de prostitutie. Watten vullen kwam in het derde kwart van de zeventiende eeuw zelfs gelijk te staan met liefde verkopen, en politieverboden volgden in de eerste jaren van de achttiende eeuw.²⁰ In de mannenwereld van de VOC-factorij was betaalde liefde een vanzelfsprekendheid en via de ‘publieke vrouwen’ moeten diegenen die het Japans beheersten, zoals Specx en Caron, goed geïnformeerd geweest zijn over de wereld van de lichtere zeden in Japan.²¹ Caron rapporteerde bijvoorbeeld over de ‘hoerhuysen’ en de echtelijke staat aan de nieuwsgierigen in het vaderland met vragen rond het leven in Japan.²² En dat Huygens op zijn beurt hiervan ook op de hoogte was, lijkt weinig twijfel. De bijbetekenissen van watten moeten hem bekend geweest zijn. Hiermee krijgt het epigram van Huygens een toegevoegde associatie die rechtstreeks verwijst naar een maatschappelijke realiteit uit het land der antipoden.

En dan nog wat over watten zelf. Het woord ‘watten’ is een van die woorden in het Nederlands waarvan de historische herkomst ook nu nog niet duidelijk lijkt. Een jaar voor Huygens’ ‘Iaponsche Trijn’ is er een gedateerde vermelding, zoals blijkt uit het *Etymologisch Woordenboek van het Nederlands*.²³ Al snel

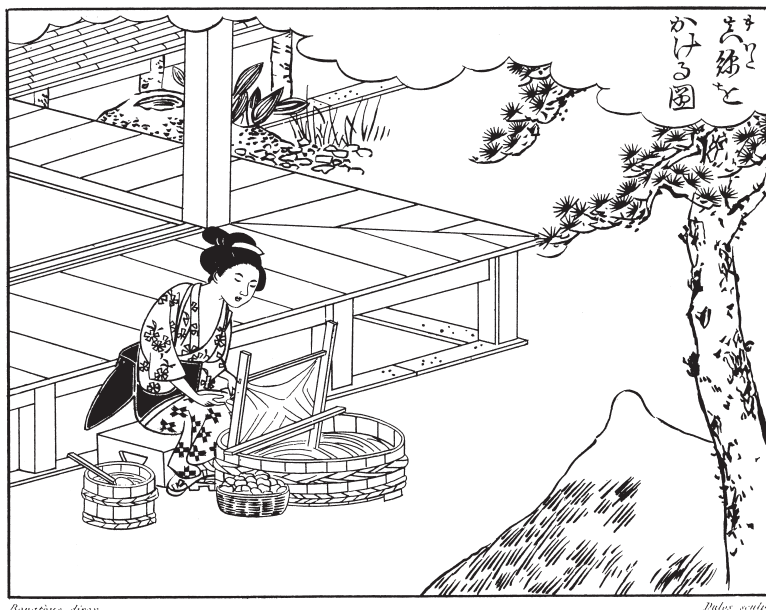
¹⁹ Nationaal Archief VOC 102, 22-9-1648, ‘sijde watten’; VOC 873, 27-7-1649, ‘sijde watten’ [...] ‘in groote extime gehouden’; en VOC 104, 29-8-1658 hier geciteerd. Met dank aan Cynthia Vialle.

²⁰ Aldus met bronvermelding onder het lemma *wata-tsumi* ‘watten vullen’ in het groot Japans woordenboek Nihon Daijiten Kankōkai 1976, 657. Het volgt een overdrachtelijke betekenis van *wata* ‘watten’ voor een persoon of gemoedstoestand als zijnde zacht(moedig) of teder (650-651). Verder woordgebruik in de sfeer van prostitutie: *wata no shishō* (651) ‘watten-meester(es)’ voor bordeelhoud(st)er en *wata no deshi* (651) ‘watten-leerling’ voor de bordeelwerkster; *wata-bōshi* (659) ‘wattenmuts’ voor bordeelwerkster; en *wata-tsumiya* (657) ‘wattenvullerij’, ‘wattenvuller’ of *wata-bōshiya* (659) ‘wattenmuts(er)ij’, ‘wattenmuts(er)’ voor bordeel als bedrijf of bordeelhoud(st)er. Dit soort woordgebruik is te vinden in populaire literatuur (*kanazōshi*, *ukiyō-zōshi*, *zappai*) van de Edo tijd (1603-1867).

²¹ Zie Vos 1980 over ‘openbare juffers’ en publieke vrouwen van overheidswege voor de VOC-factorij georganiseerd vanaf de veertiger jaren van de zeventiende eeuw.

²² Carons antwoorden op 31 vragen verscheen in 1636, en werd vele malen in vele versies herdrukt; zie Caron 1636, en Caron 1662, 40-41 ‘XVIII. Vrage Of sy den Echten Staet houden’ en verder met diverse anecdotes over moraal en overspel.

²³ Sijts 2010, verwijzend naar Philippa e.a. 2009, onder het lemma ‘watten’: ‘Vnnl. met watten met incornaet gevoert’ [1655; iWNT]. Zie noot 19 voor oudere

Bonafous direct.

Pullos sculp.

Ma wata wo kakorou dsou.

Manière de tendre la ouate de soie.

Afbeelding 2: Het verwerken van zijdewatten afgebeeld in een Franse vertaling van een Japans handboek. Ook de houtsnedes werden in Frankrijk als lithografie overgedaan.

De (geromaniseerd) Japanse en de Franse tekst tonen de parallel tussen *wata* en *ouate*:
Ma wata wo kakorou dsou - *Manière de tendre la ouate de soie* (Bonafous 1848).

verschijnt het in het Frans als *watte*, of *ouatte*, met een dubbele, of enkele *t*, soms met een *s* aan het eind, en in het Duits als *Watte* of *Watten*. In 1661 vinden we het woord vermeld in een inventaris van Nicolas Fouquet (1615-1680).²⁴ Een

vermeldingen. Philippa e.a. 2009 meldt verder: 'Ontleend aan Frans *ouaté*' verwijzend naar een bron uit 1493 'waarvan de etymologie onduidelijk is', deze Franse bron lijkt een geïsoleerde vermelding zonder context of herleidbare etymologie voor *ouate*. Zie hierover benedenstaande noot 29. Een andere geïsoleerde vermelding is het middeleeuws Latijn *wadda* met een bron uit 1380 dat volgens Philippa tot het Mnl. *besaen* 'geloid schapenvel' heeft geleid en dus niet tot *watten*; zie Etymologiebank (Van der Sijs 2010), trefwoord 'watten'.

²⁴ Het *Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales* (CNRTL) verwijst naar een *Inventaire du surintendant Fouquet* in Havaré (geraadpleegd 15 december 2013 <http://www.cnrtl.fr/etymologie/ouate>). Havaré 1894, dl. III, 468, 1336, 1337 citeert deze inventaris van 1661 met een beschrijving van een fraai uitgevoerd veldbed 'dont la couverture est douatte (sic), la courtepointe de satin à fleurs [...]'. Het is het jaar waarin Lodewijk XIV en Anna van Oostenrijk voor de tweede maal Vaux-le-Vicomte bezochten waarna Fouquet zijn kasteel moest afstaan. Huygens schonk Anna twee Japanse rokken in 1647 (zie hierboven). Overigens kan *douatte* hier ook ganzendons betekenen.

paar jaar later schrijft Huygens' zoon Christiaan (1629-1695) vanuit Parijs aan zijn broer dat hij 'deux robes de watte' naar Den Haag stuurt.²⁵ Het volgend jaar 1664, meldt Melchisédec Thévenot (1620-1692) dat '2332 pieces de wattes de soye du Japon pour des robes' naar Europa gekomen waren (Lubberhuizen-Van Gelder 1947, 146). Thévenot had zijn eigen wetenschappelijke academie in Parijs waar de *savants* samenkwamen om op de hoogte te blijven van de nieuwste inzichten in kennis en wetenschap; Constantijn en Christiaan Huygens waren er regelmatige bezoekers.²⁶ De Japanse rok was inmiddels in bepaalde kringen in Parijs een item van mode en van discours geworden, zoals blijkt uit brieven van Christiaan.²⁷

Constantijn Huygens is dus een zeer vroege gebruiker van het woord 'watten', hij associeert het overduidelijk met Japan. Inderdaad, watten zijn *wata* in het Japans en het woord is en werd gebruikt voor zowel katoenpluis als voor pluis van zijde. De oorsprong van het woord 'watten' moet via het gedicht van Huygens aanwijsbaar verklaard, in het Japanse *wata* gezocht worden. De vlotte verspreiding in het Frans is begrijpelijk, omdat het 'watten' uit de Lage Landen in het gespreide bedje van een ouder woord *ouette* of *ouate* viel; het is afgeleid van *oie*, gans, en werd tot aan de komst van de watten gebruikt voor de veren of het dons van deze vogels. De taalkundige Gilles Ménage (1613-1692) getuigt als volgt over de nieuwe betekenis van het Franse *ouate* in zijn tijd:

OUATE. On prononce *ouette* en Province [...] ce mot vienne d'*oue*; comme nos anciens disoient, pour *oie* [...] Mais la *ouate* n'est pas de la plume, mais de la bourre de soie: d'ailleurs *ouate* est un mot nouveau; & je soupçonne qu'il pourroit bien être Indien ou Persan, puisque dans ces pays-là, d'où viennent tant d'étoffes de soie, la *ouate* doit être d'un grand usage pour fourrer les vestes, qui y sont si communes.²⁸

Ménage's vermoeden kan nu bevestigd worden. Een breed maatschappelijk gebruik van watten in kleding in Japan, met de bijbehorende rijkdom van afgeleid

²⁵ Brief van 19 oktober 1663 van Christiaan in Parijs naar zijn broer Constantijn Huygens (junior, 1628-1697) in Den Haag: 'Je vous envoie aujourd'hui vostre perruque par la poste avec deux robes de watte [...]' CKCC huyg003/1155.

²⁶ Jorink 2007, 230-231.

²⁷ Christiaan vanuit Parijs, 5 november 1660 aan zijn broer Constantijn in Den Haag: 'Cestuy cy s'habilloit et estoit couvert de la robe Japonnoise de Vlaerdigen qui en attendant gardoit le licit. Par la vous voyez a peu pres quelle vie font ces messieurs.' CKCC huyg003/0801 en later, 25 April 1664 nog eens vanuit Parijs aan zijn broer Lodewijk (1631-1699) in Den Haag: 'Mon Pere veut qu'on luy envoie une robe de Japan [...] qu'il a l'aissee a la Haye [...] Il avoit proposé, comme celle qu'il a icy est usée, d'en faire une de la facon que sont celles des avocats au Parlement [...]' CKCC huyg003/1227.

²⁸ Ménage, 1750, 265, geraadpleegd 31 december 2013 <http://gallica.bnf.fr/>. Het *Indien* slaat op Oost-Indië, inclusief Japan. Ménage was in contact met Thévenot wiens collectie boeken over de Orient hij bewonderde.

woordgebruik van *wata*, was het fundament waarop dit exclusieve, exotische luxe-goed zodra het in de Lage Landen was geïmporteerd, als watten bekend werd. Belangstelling van hogere kringen in Parijs voor de watten moet de verspreiding van het woord op zijn beurt in het Nederlands bespoedigd hebben, daarbij gesteund door een ouder Frans *ouate* waarvan de betekenis verschoof.²⁹ Dat Huygens en de zijnen in dit alles een grote rol speelden, lijkt zeer aannemelijk.

Literatuur

BONAFOUS 1848

M. Bonafous (ed.), *Yo-san-fi-rok: l'art d'élever les vers à soie au Japon / par Ouekaki-Morikouni*. Annoté et publié par Matthieu Bonafous; ouvrage traduit du texte japonais par le Docteur J. Hoffmann. Paris, 1848.

CARON 1636

F. Caron, *Rechte beschryvinge van het machtigh Koninkrijk van Iappan, bestaende in verscheyde Vragen, betreffende des selfs Regiering, Coophandel, maniere van Leven, strenge Justitie & c. voorgesteld door den Heer Philips Lucas, Directeur Generael wegens den Nederlandsen Staet in India, ende door Francois Caron, President over de Comp. ommeslach in Iappan, beantwoort in den Iare 1636*. Reprint. Tokyo, 1965.

CARON 1662

F. Caron, *Rechte beschryvinge van het machtigh koninkrijk van Jappan, bestaende in verscheyde vragen, betreffende des selfs regiering, coophandel, maniere van leven, strenge justitie &c. voorgesteld door de Heer Philips Lucas, Directeur Generael wegens den Nederlandsen Staet in India, ende door de Heer François Caron, president over de Comp. ommeslach in Jappan, beantwoort inden Iare 1636. Welcke nu door den selven autheur oversien, vermeerderd en wytgelaten is de fabuleuse aentekeningen van Hendrick Hagenauer, so dat nu alles met zijn voorige origineel komt te accorderen, en met kopere figuren verrijckt*. 's Gravenhage, J. Tongerlo, 1662. Ex. Tokio, Library Sophia University, KB345:C21:1.

CKCC

Circulation of Knowledge and Learned Practices in the 17th-century Dutch Republic, database geraadpleegd 30 december 2013 op <http://ckcc.huygens.knaw.nl/>

CNRTL

Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales, geraadpleegd 30 december 2013 op <http://www.cnrtl.fr/etymologie/ouate>

²⁹ Het *Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales* geraadpleegd 30 december 2013 <http://www.cnrtl.fr/etymologie/ouate>, geeft een bron van 1493 te vinden in Lespinasse 1897, III, 388-389; het betreft een transcriptie van een Parijs' statuut uit 1493 (*Sentence du prevot de Paris* in het Arch. nat., Livre bleu, Y 62, fol. 42 v°. *Coll. Lamoignon*, t.V, fol. 892) over de kwaliteit van de leren draagriem van een kruisboog *de fin chanvre et tissue a double fil et double d'ouate, couvert de bon cuyr*. Het gaat om een voering met veren (*doublé d'ouate*) om de koppel van een zware kruisboog wat vering te geven; katoen- of zijdepluis geeft dat effect niet. Overigens is het opmerkelijk dat 'buikwatten' *harawata* goed Japans is voor ingewanden, terwijl Nederlands etymologische woordenboeken opgeven dat het Arabische *bâtin*, 'buik, inwendige' een oorsprong zou kunnen zijn voor onze *watten*.

DAGREGISTERS 1974

Dagregisters gehouden bij de opperhoofden van het Nederlandsche Factorij in Japan, (Oranda shōkanchō nikki). Tokyo, 1974. (Historiographical Institute of the University of Tokyo, Genbunhen, I).

DAGREGISTERS 1987

Dagregisters gehouden bij de opperhoofden van het Nederlandsche Factorij in Japan, (Oranda shōkanchō nikki). Tokyo, 1987. (Historiographical Institute of the University of Tokyo, Genbunhen, VI).

GARCIA 1993

J.M. Garcia, *Traité de Luís Fróis, S.J. (1585). Sur les contradictions de moeurs entre Européens et Japonais*. Pref. J.M. Garcia, trans. X. de Castro, chron. app. R. Schrimpf. Paris, 1993.

HAVARD 1894

H. Havard, *Dictionnaire de l'ameublement et de la décoration. Depuis le XIIIe siècle jusqu'à nos jours*. Dl. III, I-O. Paris, 1894.

HÜSKEN 1987

W.N.M. Hüskén, 'Trijntje Cornelis en Tesselschade: reminiscenties aan een poëtische pennestrijd?', in: A.Th. van Deursen, E.K. Grootes & P.E.L. Verkuyl (red.), *Veelzijdigheid als levensvorm*. Deventer, 1987, 227-236.

JORINK 2007

E. Jorink, *Het Boeck der Natuere. Nederlandse geleerden en de wonderen van Gods Schepping, 1575-1715*. Leiden, 2007.

KUITERT 2013

W. Kuitert, 'Japanese Robes, *Sharawadgi*, and the Landscape Discourse of Sir William Temple and Constantijn Huygens', in: *Garden History*, 41, 2, 2013, 3-22, Plate II-VI.

KUITERT 2014

W. Kuitert, 'Japanese Art, Aesthetics, and a European Discourse: Unraveling *Sharawadgi*', in: *Japan Review*, 27, 2014, 77-101.

LITTLEWOOD 2007

I. Littlewood, 'Japan', in: H. Dyserinck & J. Leerssen (red.), *Imagology. The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters*. Amsterdam enz., 2007, 200-202.

LUBBERHUIZEN-VAN GELDER 1947

A.M. Lubberhuizen-Van Gelder, 'Japonsche Rocken', in: *Oud Holland*, 62, 1, 1947, 137-152.

MÉNAGE 1750

M. Ménage, *Dictionnaire etymologique de la langue françoise, avec les origines françoises de M. de Caseneuve, les additions du R.P. Jacob, & de M. Simon de Valhebert, le discours du R.P. Besnier sur science des etymologies, & le vocabulaire hagiologique de M. l'abbé Chastelain. Nouvelle Edition...Le tout mis en ordre ... par A.F. Jault*. Dl. 1. Paris, 1750. Ex. Parijs, Bibliothèque Nationale de France, département Littérature et Art, X-502-503.

MONTANUS 1669

A. Montanus, *Gedenkwaerdige Gesantschappen der Oost-Indische Maetschappy in 't Vereenigde Nederland, aen de Kaisaren van Japan. Vervaaetende Wonderlijke voorvallen op de Toegt der Nederlandsche Gesanten: Beschryving Van de Dorpen, Sterkten, Steden, Landschappen, Tempels, Gods-diensten, Dragten, Gebouwen,*

- dieren, Gewasschen, Bergen, Fonteynen, vereeuwde en nieuwe Oorlogs-daeden der Japanders. Verziert met een groot getal Afbeeldsels in Japan geteikent. Getrokken uit de Geschriften en Reis-aentekeningen der zelve Gesanten. Amsterdam, 1669. Ex. Kyoto, Library International Research Center for Japanese Studies, S3 Yousho) DS/808/Mo.
- NIHON DAIJITEN KANKŌKAI 1976
Nihon Daijiten Kankōkai (ed.), *Nihon Kokugo Daijiten*. Dl. 20 (Groot Japans Woordenboek; in het Japans). Tokyo, 1976.
- PHILIPPA e.a. 2009
M. Philippa, F. Debrabandere, A. Quak, T. Schoonheim & N. van der Sijs (ed.), *Etymologisch Woordenboek van het Nederlands*. Amsterdam, 2009.
- SCHÜTTE 1955
J.F. Schütte, *Luis Fróis, Kulturgegensätze Europa-Japan (1585): Tratado em que se contem muito susintae abreviadamente algumas contradições e diferenças de costumes antre a gente de Europa e esta provincia de Japão*. Tokyo, 1955. (Monumenta Nipponica monographs, 15).
- VAN DER SIJS 2010
N. van der Sijs, *Etymologiebank* 2010, geraadpleegd 13 februari 2013 op <http://www.etymologiebank.nl/>
- VAN STRIEN 2008
T. van Strien (ed.), *Constantijn Huygens, Hofwijck*. Historisch-kritische uitgave met commentaar en een studie over de literair- en ideeënhistorische context van het gedicht door Willemien B. de Vries. 2 dln. in 3 bndn. Amsterdam, 2008. (Monumenta Literaria Neerlandica, XV, 1-2 en XV, 3).
- UKITA 1956
T. Ukita, 'Edo jidai watasaku no bunpu to ritchi ni kansuru rekishi chiri gakuteki kōsatsu' (Katoenproductie in de Edo tijd: historisch geografische verspreiding; in het Japans), in: *Japanese Journal of Human Geography*, 7, 4, 1955-1956, 266-283, 330.
- VOS 1980
F. Vos, *Van keurslijffes en keesjes, bosschieters en lijfschutten. Onze voorouders in Japan en Korea en het begin der Japanse en Koreaanse studiën in Nederland*. Leiden, 1980.
- WICKI 1976-1984
José Wicki (ed.), *Luis Fróis Historia de Japam*. Lisboa, 1976-1984.
- WORP 1894
J.A. Worp (ed.), *De Gedichten van Constantijn Huygens, Naar zijn handschrift uitgegeven*. Dl. 4, 1644-1652. Groningen, 1894.
- WORP 1895
J.A. Worp (ed.), *De Gedichten van Constantijn Huygens, Naar zijn handschrift uitgegeven*. Dl. 5, 1652-1656. Groningen, 1895.
- WORP 1915
J.A. Worp (ed.), *De Briefwisseling van Constantijn Huygens (1608-1687)*. Dl. 4, 1644-1649. Den Haag, 1915.